

Ольга НИКОЛЕНКО,

orcid.org/0000-0001-7374-7226

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри світової літератури*

*Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
(Полтава, Україна) omnicolenko@gmail.com*

РІЗНОВИДИ ІНТЕРТЕКСТУ В РОМАНІ ЛЮСІ МОД МОНТГОМЕРІ «ЕНН ІЗ ЗЕЛЕНИХ ДАХІВ»

У статті розглянуто різновиди інтертексту в романі «Енн із Зелених Дахів» Л.М. Монтгомері, в якому відлунюють не лише захоплення й факти біографії самої письменниці, а й ідеї, образи, мотиви, елементи сюжетів інших текстів (Біблія, твори романтиків, національні міфи тощо). Завдяки інтертекстуальності смисли роману «Енн із Зелених Дахів» розгортаються в різних напрямках і площинах, а сам романний жанр стає гнучким і динамічним, діалогічним і навіть полемічним, утворюючи широке поле для можливих трактувань та інтерпретацій.

У статті виокремлено форми інтертексту за першоджерелами «чужих» текстів, уведених авторкою в роман «Енн із Зелених Дахів»: біблійний, мистецький, легендарний, міфологічний, історичний інтертексти. Відзначено, що в середині них можуть виявлятися більш конкретні різновиди, що призводить до розгалуження певного інтертексту. З точки зору художнього втілення того чи іншого тексту в романі Л.М. Монтгомері виділено такі види інтертексту, як експліцитні (безпосередньо виявляються в романі мисткині через повні або неповні цитати, прямі найменування людей, явищ, подій, творів та ін.), та імпліцитні (алюзії (як натяки на певні факти, обставини, твори тощо) та ремінісценції (неявні цитати, без вказівки на цитатність, що органічно влетені в романні наративи)). Стиль Л.М. Монтгомері відзначається використанням різноманітних форм інтертексту не ізольовано одне від одного, а в поєднанні та взаємодії. Деякі різновиди інтертексту в романі «Енн із Зелених Дахів» можуть нашаровуватися одне на одне, що призводить до утворення цілого пучка, букету смислів. Окремі різновиди інтертексту (наприклад, янгольський, гріховний, Діви Марії та ін.) є домінуючими в романі «Енн із Зелених Дахів», вони постають у сильній позиції, беручи участь у формуванні художніх образів, сюжету тощо. Такі домінуючі форми інтертексту виявляються протягом усього роману й ніби притягують до себе інші засоби виразності. А деякі інтертекстуальні форми є основними, периферійними (наприклад, імена літературних героїнь, які привласнює собі Енн, та ін.), але виконують важливу роль смислових конотацій, увиразнення тих чи інших аспектів і додають особливих нюансів до палітри роману.

У статті також досліджено динаміку форм інтертексту у романі Л.М. Монтгомері «Енн із Зелених Дахів», що роблять роман канадської письменниці відкритим для різних смислів.

Ключові слова: канадська література, Люсі Мод Монтгомері, роман, інтертекстуальність, різновиди інтертексту, образ, мотив, символ, сюжет, міф.

Olga NIKOLENKO,

orcid.org/0000-0001-7374-7226

Doctor of Philology, Professor,

Head of the World Literature Department

*Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University
(Poltava, Ukraine) omnicolenko@gmail.com*

TYPES OF INTERTEXT IN “ANNE OF GREEN GABLES” BY LUCY MAUD MONTGOMERY

The article examines the varieties of intertext in the novel “Anne of Green Gables” by L.M. Montgomery, which echoes not only the hobbies and facts of the writer’s biography, but also ideas, images, motifs, plot elements of other texts (the Bible, works of the Romantics, national myths, etc.). Due to intertextuality, the meanings of “Anne of Green Gables” unfold in different directions and planes, and the novel genre itself becomes flexible and dynamic, dialogic and even polemical, creating a wide field for possible interpretations.

The article distinguishes forms of intertext based on the primary sources of “foreign” texts introduced by the author into “Anne of Green Gables”: biblical, artistic, legendary, mythological, and historical intertexts. It is noted that within them, more specific varieties can be found, which leads to the branching of a certain intertext. From the point of view of the artistic embodiment of a particular text in L.M. Montgomery’s novel, we distinguish such types of intertext as explicit (directly manifested in the novel through full or incomplete quotations, direct names of people, phenomena, events, works,

etc.), and implicit (allusions (as hints to certain facts, circumstances, works, etc.) and reminiscences (implicit quotations, without an indication of citation, which are organically woven into the novel's narratives)). L.M. Montgomery's style is characterized by the use of various forms of intertext not in isolation from each other, but in combination and interaction. Some types of intertext in the novel "Anne of Green Gables" can be layered on top of each other, which leads to the formation of a whole bundle, a bouquet of meanings. Certain types of intertext (for example, angelic, sinful, Virgin Mary, etc.) are dominant in "Anne of Green Gables", they appear in a strong position, participating in the formation of artistic images, plot, etc. Such dominant forms of intertext are found throughout the novel and seem to attract other means of expression. And some intertextual forms are not the main ones, but peripheral (e.g., the names of literary heroines appropriated by Anne, etc.), but they play an important role of semantic connotations, emphasizing certain aspects and adding special nuances to the novel's palette.

The article also explores the dynamics of intertextual forms in L.M. Montgomery's novel "Anne of Green Gables", which make the Canadian writer's novel open to different meanings.

Key words: Canadian literature, Lucy Maud Montgomery, novel, intertextuality, forms of intertext, image, motif, symbol, plot, myth.

Постановка проблеми. Спадщина канадської письменниці Люсі Мод Монтгомері (Lucy Maud Montgomery, 1874–1942), яка охоплює понад 20 романів, понад 530 оповідань і сотні віршів, давно привертає увагу широкої публіки та науковців у різних країнах світу. Люсі Мод Монтгомері справила значний вплив не лише на становлення канадського роману, але й на американську літературу, зокрема на творчість Елінор Емілі Ходжмен Портер (Eleanor Emily Hodgman Porter, 1868–1920). Роман «Енн із Зелених Дахів» ("Ann of Green Gables", 1908) Л.М. Монтгомері про дівчинку-сироту, яка шукала радості у всьому та несла її іншим людям, вплинув на роман «Полліанна» ("Pollianna", 1913) Е. Портер, який став надзвичайно популярним у США. Роман «Енн із Зелених Дахів» і всю подальшу серію творів про дівчинку Енн, її дорослішання і становлення досліджували Е.Р. Епперлі, А. Поллард, Л. Клемент, М. Дуді та ін. При тому, що серія романів про Енн Ширлі добре представлена в зарубіжному літературознавстві, творчість Л.М. Монтгомері в Україні залишається малодослідженою в Україні. Лише нещодавно були опубліковані українські переклади роману «Енн із Зелених Дахів» та інші твори Л.М. Монтгомері (2010–2020-ті роки, в перекладах Анни Вовченко). Водночас наукових розвідок, присвячених романам мисткині, в українському літературознавстві вкрай мало. А поміж тим надзвичайно важливо дослідити розвиток жіночого канадського роману на прикладі творчості Л.М. Монтгомері, зокрема яку роль відіграє інтертекстуальність у структурі роману «Енн із Зелених Дахів». Вивчення цього питання дасть можливість простежити витoki та особливості індивідуального стилю письменниці та її внесок у розвиток жанру роману в його національній специфіці.

Аналіз досліджень. Інтертекстуальність у романі «Енн із Зелених Дахів» не часто привертала увагу зарубіжних дослідників. Можемо від-

значити лише поодинокі спроби виявити деякі види інтертекстів у романі Л.М. Монтгомері. Так, Рея Вільмшерст створила список цитувань до серії про Енн Ширлі (Wilmshurst, 1989). Готуючи до друку японські переклади романів Л.М. Монтгомері про Енн, Юко Мацумото підготувала низку коментарів до текстових запозичень, до яких вдалася канадська авторка у зв'язку зі створенням образу дівчинки-сироти та її входженням у світ (Montgomery, 2000). Елізабет Епперлі виявила і проаналізувала романтичний інтертекст у романі «Енн із Зелених Дахів», пояснивши деякі цитати (прямі й непрямі) письменників-романтиків у творі (Epperly, 2014). Емілі Востер у своїй дисертації відзначила твори, які читала протягом життя Л.М. Монтгомері і які дали поштовх її творчій уяві у романах про Енн та Емілі (Woster, 2013). Д. Йєст (Yeast, 1993) та М.-М. Клемпа (Klempa, 1998) дослідили особливості інтертекстуальних елементів у щоденниках Л.М. Монтгомері. Однак незважаючи на окремі розвідки, питання системного вивчення інтертекстуальності в романах Л.М. Монтгомері ще не вирішено. Це визначає актуальність нашої статті.

Мета статті. Головна мета статті – дослідити різновиди інтертексту в романі «Енн із Зелених Дахів» Л.М. Монтгомері, внесок мисткині у поетику канадського жіночого роману. Об'єктом дослідження є перший роман із серії про Енн Ширлі – «Енн із Зелених Дахів», предметом – різновиди інтертексту в романі (біблійний, мистецький, легендарний, міфологічний, історичний).

Виклад основного матеріалу. Роман Люсі Мод Монтгомері «Енн із Зелених Дахів» містить величезне багатство різноманітних інтертекстів, які виводять сюжет про дівчинку-сироту за межі звичайної побутової історії й надають йому філософської та психологічної глибини, а також яскравого поліфонізму в контексті світової культури.

Які ж різновиди інтертексту є в романі Л.М. Монтгомері «Енн із Зелених Дахів»? Це

питання передбачає декілька відповідей залежно від того, які критерії ми застосовуємо до їх виокремлення. Перш за все визначимо форми інтертексту в романі Л.М. Монтгомері за походженням «чужого» текстового матеріалу, який використовує авторка у творі. За джерелами «чужих» текстів у романі «Енн із Зелених Дахів» можна виділити такі основні форми інтертексту, як біблійний, мистецький, легендарний, міфологічний, історичний. Всередині них можна виділити більш конкретні різновиди. Наприклад, у біблійному матеріалі, який використовує Л.М. Монтгомері в романі «Енн із Зелених Дахів», можна виділити такі інтертексти, як янгольський (образ янгола та його інтерпретації), різдвяний (історія народження Ісуса Христа), «блаженний» (служіння і проповіді Ісуса Христа), гріховний (поняття «гріх» та його різновиди), страдницький (страждання, жертва і смерть Ісуса Христа), духовне воскресіння (воскресіння Ісуса Христа) та інші.

Серед мистецьких творів (живопис, музика, література), відлуння яких знаходимо в романі Л.М. Монтгомері, найбільшу частину становить літературний інтертекст. А серед літературних джерел, уведених авторкою в роман, домінують три основні групи – це казковий (Г.К. Андерсен, Льюїс Керролл та ін.), ренесансний (В. Шекспір та ін.), сентименталістський (Дж. Томсон та ін.), романтичний (С.Т. Колрідж, А. Теннісон, Дж. Байрон та ін.) інтертексти.

Письменниця нерідко використовує в романі деякі легенди, що мають фольклорне походження, але згодом набули літературного втілення. Наприклад, історія Корделії – третьої доньки короля Ліра (що знайшла втілення в трагедії В. Шекспіра), кохання Елейни до Ланселота (персонажі низки легенд про короля Артура, оспівані А. Теннісоном) та ін.

У міфологічному матеріалі, наявному в романі «Енн із Зелених Дахів», можна виокремити інтертексти, пов'язані з античністю (дріада, Нарцис, Даная та ін.) і міфами народів Європи – кельтських, германських (фея, дріада та ін.) тощо.

Що стосується історичного інтертексту, то тут можна простежити апеляцію авторки до історичних територій Канади (Нова Шотландія (Акадія) та ін.), історичних подій (вибори до канадського парламенту, права жінок та ін.), відомих діячів і діячок історії (королева Великої Британії Вікторія, королева Шотландська Марія Стюарт, маркіза де Помпадур (фрейліна короля Франції Людовіка XV), Розамунда (Джоан) де Кліффорд – «Прекрасна Розамунда», кохана короля Англії Ген-

ріха II Плантагенета, політичний діяч і філософ США Бенджамін Франклін та ін.).

Ці «чужі» тексти настільки органічно вплетені в канву роману, що інколи зникає межа між «чужим» текстом і «своєю» нарацією авторки чи персонажів. У деяких випадках «чуже» сприймається не як «далеке», «незвичайне» чи «неприйнятне», а лише як «інше», «інакше», однак у деяких випадках «чуже» стає «близьким», «своїм», «рідним», даючи нові ракурси для бачення знайомого світу.

Отже, розглянемо деякі приклади семантики, функціонування і втілення різних форм інтертексту в романі «Енн із Зелених Дахів».

Різновиди біблійного інтертексту сконцентровані довкола образу Енн і всіх, хто поруч із нею. Її появу на фермі Зелені Дахи, що сталася в результаті помилки, супроводжує алюзія на біблійний образ ягняти, який у християнській символіці означає чистоту, невинність, доброту. Безперечно, це акцентує риси характеру Енн, чистої й відкритої серцем дівчинки. Окрім того, «агнець Божий» у Біблії є символом самого Христа і його жертви. Метью розуміє, що він засмутить дівчинку і викличе в неї глибоке розчарування, якщо скаже їй про прикру помилку. “When he thought of that rapt light being quenched in her eyes he had an uncomfortable feeling that he was going to assist at murdering something – much the same feeling that came over him when he had to kill a lamb or calf or any other innocent little creature” (Montgomery, 2008: 31).

Тож в образі Енн на початку твору зафіксовано біблійний мотив жертви, що підкреслює реальний драматизм її життєвої історії. Цей мотив підкріплює опис перших днів перебування Енн в домі Метью і Марілли Катберт.

Але поступово в процесі розвитку сюжету мотив жертви послаблюється і відходить на задній план, бо Енн перестає бути лише жертвою долі й обставин. У її образі з'являється нова біблійна складова – янгол, що є посланником Божим на землі, Божа істота, яка несе Благу звістку людям. Власне, сама Енн певною мірою є благою звісткою для Метью і Марілли, змінюючи весь хід їхнього подальшого життя.

Архетип янгола, утілений в образі Енн, алюзивно увиразнений численними художніми деталями. Дівчинка каже: “I’m going to imagine that I’m the wind that is blowing up there in those tree tops” (Montgomery, 2008: 105). Згідно з християнськими уявленнями, янголи пересуваються з допомогою вітру, маючи крила. Після примирення з Маріллою Енн каже: (“Five minutes ago I was so

miserable I was wishing I'd never been born and now I wouldn't change places with an angel!" (Montgomery, 2008: 143). Тобто в епізоді з брошкою Енн була спочатку безневинною жертвою (бо вона дійсно не вкрала дорогу річ), а коли все з'ясувалося, з новою силою виявляється її янгольська сутність. Вона постає ніби янголом у людській подобі.

У структурі образу Енн можна виявити два плани – реальний і філософський, останній прихований у підтексті (зокрема через форми інтертексту), що надає глибини й гнучкості образу головної героїні, дозволяє повертати його різними гранями. Ці два плани – реальний і філософський – взаємодіють між собою і доповнюють одне одного. Так, біблійний архетип янгола в образі Енн доповнюють реальні деталі її вбрання. Дівчинка постійно мріє про сукню з буфами. А буфи – це великі пишні складки на рукавах, подібні до крилець. Нарешті Марілла пошила їй три сукні – одна із смугастого ситцю, друга із сатину в чорно-білу клітинку, а третя із брудно-блакитної матерії. Однак Енн все ж таки мріє про сукенку з буфами. Фактично Енн тричі повторює своє бажання – мати рукава з буфами: "Well, fortunately I can imagine that one of them is of snow-white muslin with lovely lace frills and three-puffed sleeves" (Montgomery, 2008: 109). Оскільки Енн зображена в романі як земне втілення янгола, їй обов'язково потрібна біла сукня з буфами.

В образі місіс Алан (дружина священика), у якої була сукня з буфами, Енн також угледіла подібність із серафимом (найвищий ангельський чин, шестикрилий янгол, що ближче до Бога). І їй теж захотілося стати дружиною священика, щоб бути ближче до Бога.

У вбранні вчительки панни Стейсі, яка дуже подобалася Енн і під впливом якої Енн розцвіла, теж були буфи на рукавах, найбільші в Ейвонлі. Внаслідок спілкування з панною Стейсі Енн вирішила займатися богоугодними справами: "I think when I grow up I'll be a trained nurse and go with the Red Crosses to the field of battle as a messenger of mercy. That is, if I don't go out as a foreign missionary" (Montgomery, 2008: 265–266).

Однак пройде чимало часу, поки її бажання справдиться. А воно почне здійснюватися лише тоді, коли інші люди довкола почнуть змінюватися під її впливом. Зазнавши значних внутрішніх змін внаслідок спілкування з Енн, Метью вирішив сам купити їй сукню з буфами на Різдво. Ми бачимо, як у цьому епізоді через алюзії поєдналися дві біблійні історії – різдвяна і янгольська.

Для Енн на Різдво виповнюється її найбільше бажання – вона отримала коричневе шовкове

плаття з буфами, яке пошила місіс Лінд. Воно не було білим, як би потрібно для янгола, але ж Енн – не біблійна, а цілком реальна істота, земна дівчинка. До того ж коричневий колір сукні корелює з кольором землі, про який йдеться вище – тобто простором існування Енн, хоча в ній утілено архетип янгола, є не небесний, а цілком земний світ. "Merry Christmas, Marilla! Merry Christmas, Matthew! Isn't it a lovely Christmas? I'm so glad it's white. Any other kind of Christmas doesn't seem real, does it? I don't like green Christmases. They're not green – they're just nasty faded browns and greys" (Montgomery, 2008: 278). У цьому епізоді авторка підкреслює не стільки колір сукні, скільки світло в душі дівчинки – маленького янголятка, тому вона й радіє, що Різдво «біле».

Та все ж таки Енн в кінці роману отримує білу сукенку з буфами, коли збирається виступати на концерті. У її волоссі з'являється й біла троянда, а Діана переказує слова місіс Алан про те, що Енн з такою зачіскою – «ніби Мадонна» (Монтгомері, 2020: 271).

Тобто біблійні складники в образі Енн змінюються – від ягняти до янгола і потім – до Богородиці, Мадонни, Пресвятої Діви. За вікном героїня бачить виноградну лозу із великими червоними бруньками. Пізніше вона дивиться на себе у дзеркало, прикрашене рожевими купідонами й фіолетовими гронами винограду. Виноград, виноградна лоза – це алюзії на образ Ісуса Христа, про що йдеться в Євангелії від Івана: «Я – Виноградина, ви – галуззя! Хто в Мені перебуває, а я в Ньому, той рясно зароджує, бо без Мене нічого чинити не можете ви» (Єв. від Івана 15: 5).

Домінантним інтертекстом в образі Енн є також біблійний концепт «Бог – то любов» (1-е до Івана 4: 7–21). Паралельно із розгортанням основної історії про входження дівчинки в чужий дім формується цілий букет сюжетних ліній про відкриття нею Бога, про принесення нею самою любові іншим людям, про те, як ці «чужі» люди об'єднуються любов'ю, як ставлення до дівчинки допомагає їм краще пізнати Бога й божественну любов.

«Ми познали й увірували в ту любов, що Бог її має до нас. Бог є любов, і хто пробуває в любові, пробуває той в Бозі, і в нім Бог пробуває!» (1-е до Івана 4:16). Енн постійно говорить про любов і виявляє любов до всього, що поруч із нею. Любов – це стан її душі. Вона живе в любові, прагне любові, несе любов іншим і саме через любов сприймає все довкола. "And up-stairs, in the east gable, a lonely, heart-hungry, friendless child cried herself to sleep" (Montgomery, 2008: 41).

“Don’t you feel as if you just loved the world on a morning like this? And I can hear the brook laughing all the way up here” (Montgomery, 2008: 44).

Слід відзначити, що в романі «Енн із Зелених Дахів» поєднані два біблійні концепти «Бог – то любов» і «Бог – то радість». У Біблії є багато рядків на тему Божої радості й життя в Бозі як радості. Енн у творі Л.М. Монтгомері теж усе довкола сприймає крізь призму радості. Тому до неї ніби сміється вся природа, усміхаються дерева й квіти. Вона радіє кожному моменту життя. Через те літографію «Ісус благословляє маленьких дітей» (живописний інтертекст) Енн сприймає по-своєму. Їй не вистачає на тому малюнку радості, бо в неї власне сприйняття Христа – радісне. “She was afraid He mightn’t notice her. But it’s likely He did, don’t you think? I’ve been trying to imagine it all out – her edging a little nearer all the time until she was quite close to Him; and then He would look at her and put His hand on her hair and oh, such a thrill of joy as would run over her! But I wish the artist hadn’t painted Him so sorrowful looking. All His pictures are like that, if you’ve noticed. But I don’t believe He could really have looked so sad or the children would have been afraid of Him” (Montgomery, 2008: 78).

До речі, в образах Метью і Марілли теж імпліцитно втілено біблійний концепт радості. Поява дитини в бездітної пари є алюзією на історію Йосипа і Марії, яким Божий Дух послав несподівану радість. Спочатку Метью і Марілла не зрозуміли її, але згодом до них прийшло розуміння великої радості, яка оселилася в їхньому домі з появою Енн, – радості разом із любов’ю: “But she had learned to love this slim, gray-eyed girl with an affection all the deeper and stronger from its very undemonstrativeness. Her love made her afraid of being unduly indulgent, indeed. She had an uneasy feeling that it was rather sinful to set one’s heart so intensely on any human creature as she had set hers on Anne” (Montgomery, 2008: 331).

«Ніхто Бога ніколи не бачив, – Однороджений Син, що в лоні Отця, Той Сам виявив був» (Єв. від Івана 1:18). Тобто ніхто не бачив Бога, окрім єдиного Сина, Який Сам був Богом і показав усім, яким є Бог. Тож у зв’язку з тим, що ніхто Бога не бачив, у Біблії з’являється ще один важливий концепт – духовна уява. Він присутній і в романі Л.М. Монтгомері. Уява є домінантою в образі Енн. Цю складову її характеру підкріплюють різні форми інтертексту – і біблійний, і літературний та ін. Зараз ми розглянемо цей концепт у різних формах інтертексту, їхній динаміці та поєднанні.

Спочатку уява сприймається персонажами як гріх. Марілла постійно пояснює Енн: “When the Lord puts us in certain circumstances He doesn’t mean for us to imagine them away” (Montgomery, 2008: 76). Але Енн попри все продовжує уявляти: “Do you never imagine things different from what they really are? ... Oh, Miss – Marilla, how much you miss!” (Montgomery, 2008: 76).

На початку твору Енн під впливом виховання Марілли справді вважає, що її уява – то великий гріх. “My besetting sin is imagining too much and forgetting my duties” (Montgomery, 2008: 287). Але в процесі дорослішання й розвитку характеру героїня поступово усвідомлює, що її уява, яка перетворює все довкола і змінює людей, – це не гріх, а величезне багатство її душі. Наприкінці твору вона вже не соромиться уяви: “I just feel tired of everything sensible and I’m going to let my imagination run riot for the summer” (Montgomery, 2008: 343). На запитання Джейн, чи хотіли б дівчатка бути багатими, Енн відповідає: “Why, we have sixteen years to our credit, and we’re happy as queens, and we’ve all got imaginations, more or less” (Montgomery, 2008: 379).

Отже, поняття «гріх» стосовно уяви відходить у фіналі роману на задній план. До речі, гріх із давньоєврейської означає «відхід (відлучення, розрив) від Бога». А оскільки уява Енн, навпаки, є Божественним даром, то це наближує героїню до Бога. Енн доходить висновку, що її уява – то не гріх, а велике духовне багатство.

Біблійний інтертекст формують також прямі цитати (наприклад, Енн читає молитву «Отче наш»), згадки про християнські свята (Різдво, Вербна неділя перед Пасхою та ін.), біблійні символи (троянда – символ любові, Богородиці, Ісуса Христа та ін.), натяки на елементи біблійних сюжетів (покаяння грішниця, сходження Христа на плаху та ін.), вторинні ремінісценції на біблійні тексти, тобто через інші тексти (наприклад, Енн замість історії Канади читає книжку «Бен Гур» – історичний роман американського письменника Лью Уоллеса, опублікований 1880 р., в якому йдеться про історію страти Ісуса Христа, на яку накладається життєва історія Бен Гура) тощо.

Слова Енн у фіналі твору є прямою цитатою із віршованої драми Р. Браунінга «Піппа проходить» (1841). Водночас їх можна сприймати як ремінісценцію (неповний перифраз) молитви «Отче наш»: ““God’s in his heaven, all’s right with the world,”” whispered Anne softly” (Montgomery, 2008: 427). У цьому реченні зберігаються ключові (сильні) позиції молитви – Бог, небеса, світ і його покращення в напрямку до Царства Божого. Ще

раніше, на початку твору, Енн цитує слова зі Священного Письма: “God is a spirit, infinite, eternal and unchangeable” (Montgomery, 2008: 70). Ідея Бога як чогось сталого, вічного і водночас такого, що дає рух, веде вперед, у безкінечність, є домінантою біблійного інтертексту в романі.

У літературному інтертексті роману «Енн із Зелених Дахів» можна виділити декілька інтертекстуальних центрів, довкола яких сконцентровано образи, мотиви, сюжетні лінії роману. Один із таких інтертекстуальних центрів – це літературні казки Г.К. Андерсена і Льюїса Керролла. Образ квітучої вишні, яку Енн називає Снігова Королева, з’являється вже на початку твору і втілює багату уяву дівчинки та її вміння все одухотворювати, змінювати силою своєї уяви. У казці Г.К. Андерсена Снігова Королева – це символ абсолютного зла і холоду (в основі його покладено скандинавський міф про Льодяну Діву). А в романі Л.М. Монтгомері цей образ ніби «перевертається» на свою протилежність, утілюючи красу природи, життя і духовну уяву. Для Енн вишня – Снігова Королева є живою, вона не лише захоплюється її красою, а розмовляє з нею, довіряє свої думки й мрії: “Dear Snow Queen, good afternoon” (Montgomery, 2008: 85). З часом Енн дорослішає, але вишня – Снігова Королева залишається поруч із нею і так само є предметом її уяви. У фіналі твору Енн, повертаючись додому вже дорослою дівчиною, вітається з квітучою вишнею – Сніговою Королевою як зі старою подругою. З образом вишні – Снігової Королеви пов’язана остання безхмарна ніч у житті Енн. Вона згадувала минуле, мріяла про майбутнє. “Outside the Snow Queen was mistily white in the moonshine; the frogs were singing in the marsh beyond Orchard Slope. Anne always remembered the silvery, peaceful beauty and fragrant calm of that night. It was the last night before sorrow touched her life; and no life is ever quite the same again when once that cold, sanctifying touch has been laid upon it” (Montgomery, 2008: 405). У цьому уривку бачимо алюзію на Андерсеновий образ Снігової Королеви як символ холоду й смерті, бо на наступний день Енн дізналася про смерть Метью. Ніби Снігова Королева (чи Льодяна Діва) забрала його в полон, в обійстя вічного льоду й холоду. Л.М. Монтгомері знов «перевертає» образ Снігової Королеви: казкова красуня перетворилася на символ смерті. Як бачимо, образ вишні – Снігової Королеви проходить через весь роман і фіксує зміни в житті й розвитку характеру Енн, а у фіналі – її перехід від дитинства до дорослішання, реальної дійсності, що відрізняється від казки.

Окрім образу Снігової Королеви, у творі Л.М. Монтгомері знаходимо алюзії й ремінісценції на інші казки Г.К. Андерсена. Історія Енн, спочатку некрасивої дівчинки (Рейчел Лінд назвала її “skinny and homely” (Montgomery, 2008: 89)), яка у фіналі твору всіх вражає красою і розумом, нагадує казку «Гидке каченя». Перша ніч Енн у домі Метью і Марілли, коли дівчинці було незатишно і некомфортно, нагадує «Принцесу на горошині» Г.К. Андерсена. А ще Енн уявляє себе істотою з квітки, що апелює до казки «Дюймовочка» Г.К. Андерсена. “Oh, look, here’s a big bee just tumbled out of an apple blossom. Just think what a lovely place to live – in an apple blossom! Fancy going to sleep in it when the wind was rocking it. If I wasn’t a human girl I think I’d like to be a bee and live among the flowers” (Montgomery, 2008: 82–83).

У зображенні головної героїні роману «Енн із Зелених Дахів» значну роль відіграють алюзії на казку Льюїса Керролла «Аліса в Країні Див». Образ Енн, яка живе в реальному і водночас у нереальному світі уяви, безперечно, нагадує образ Аліси. Це увиразнюють численні деталі: то дівчинка бачить кролика, який ховається у траві, то вона дивиться у своє відображення на дверцятах шафи (ніби зазираючи в Задзеркалля), то Марілла виховує її, як герцогиня із «Аліси в Країні Див». Власне, цей твір прямо названо в романі Л.М. Монтгомері. Цей казковий інтертекст акцентує багатство творчої уяви Енн. “When I lived with Mrs. Thomas she had a bookcase in her sitting room with glass doors. <...> I used to pretend that my reflection in it was another little girl who lived in it” (Montgomery, 2008: 81). “Marilla was as fond of morals as the Duchess in Wonderland, and was firmly convinced that one should be tacked on to every remark made to a child who was being brought up” (Montgomery, 2008: 81).

Алюзії на «Алісу в Країні Див» інколи надають гумористичного або іронічного забарвлення образам і ситуаціям у творі Л.М. Монтгомері. Наприклад, епізод із пригощенням Діани, коли маленька хазяйка Енн замість малинового сиропу дала гості смородинову наливку, нагадує розділ «Божевільне чаювання» із книжки Льюїса Керролла. У такий спосіб Л.М. Монтгомері, на наш погляд, знімає ореол ідеальності з образу Енн, наближує її до реального життя, в якому можливі помилки.

Звернімо увагу на шекспірівський інтертекст у творі «Енн із Зелених Дахів». Він входить у роман із образом троянди: “I read in a book once that a rose by any other name would smell as sweet, but I’ve never been able to believe it” (Montgomery, 2008: 54). Ця цитата є алюзією на монолог Джульєтти із тра-

гедії «Ромео і Джульєтта» В. Шекспіра: “What’s in a name? That which we call a rose / By any other name would smell as sweet” (Shakespeare, 2000: 59). Троянда у В. Шекспіра – символ краси природи й людських почуттів. У романі «Енн із Зелених Дахів» троянда набуває додаткового значення – утілення творчої уяви, що пробуджується під впливом зустрічі головної героїні зі світом природи, а пізніше – з першим коханням.

У творі Л.М. Монтгомері троянда є символом краси природи, творчої уяви Енн та життєвої сили. Водночас троянда в християнстві є символічним відображенням образів Ісуса Христа і Богоматері. Ця аллюзія також виявляється в романі Л.М. Монтгомері. Енн порівнюється з Мадонною, коли в її волосі з’являється біла троянда. Вона плете для себе вінок із живих квітів на протигагу штучним квітам на капелюшках і сукнях інших дівчат (тут опозиція живе – мертво). Гілберт підібрав троянду із зачіски Енн (і це вже явний символ кохання). А у фіналі твору, коли Енн повертається додому, образи Снігової Королеви і троянди поєднуються: “It’s so good to see those pointed firs coming out against the pink sky – and that white orchard and the old Snow Queen. Isn’t the breath of the mint delicious? And that tea rose – why, it’s a song and a hope and a prayer all in one” (Montgomery, 2008: 401). Тобто в образі рози для Енн злилися воедино поезія, життєві сподівання і Бог.

Але в цьому фрагменті закладено літературну опозицію, що йде від казки Г.Х. Андерсена «Снігова Королева» – боротьба життя і Бога (троянда) зі злом та смертю (холодний світ Снігової Королеви). Після поетичної ночі замилювання трояндами та осмислення свого життєвого призначення до Енн прийшло горе – помер Метью. “For the first time shy, quiet Matthew Cuthbert was a person of central importance; the white majesty of death had fallen on him and set him apart as one crowned” (Montgomery, 2008: 407). Та все ж таки, як у казці Г.К. Андерсена «Снігова Королева», так і в романі «Енн із Зелених Дахів» життя і Бог перемагають смерть. На могилі Метью Енн посадила куш троянд із паростка білих шотландських троянд, які його мати привезла багато років із Шотландії. І в серці Енн вже не було суму, адже згідно з християнськими уявленнями смерті немає. “It made me feel glad that I could plant it by his grave – as if I were doing something that must please him in taking it there to be near him. I hope he has roses like them in heaven. Perhaps the souls of all those little white roses that he has loved so many summers were all there to meet him” (Montgomery, 2008: 412).

Любов Енн до природи розкривається через спомини про сентиментальну поему «Пори року» Дж. Томсона. Дівчинка прямо говорить про те, що знає багато віршів із цього твору напам’ять. Її почуття, як і почуття ліричного героя цієї поеми, змінюються відповідно до пори року, вона дослухається до природи, помічає всі її нюанси.

Дослідники (Е.Р. Епперлі, А. Поллард, Р. Вільмхерст) давно звернули увагу на романтичний інтертекст роману «Енн із Зелених Дахів». Витоки творчої уяви головної героїні – у її любові до природи і до всього незвичайного, дивовижного, що відповідає поезії романтизму. Деякі письменники-романтики прямо названі в романі Л.М. Монтгомері, наприклад, Альфред Теннісон. Дівчатка любили читати його твори і навіть інсценували його поему «Ланселот і Елейна» (1859). Ця історія про кохання Елейни до Ланселота та її трагічну смерть від кохання без відповіді прийшла з легендарного циклу про короля Артура. Енн у ролі Елейни повинна була пливати річкою в човні нібито до Камелота, легендарного лицарського замку. Інші дівчатка мали зіграти ролі Ланселота, короля Артура, Дженеври. Проте інсценування поеми А. Теннісона ледь не завершилося трагічно. Енн могла потонути в річці, якби її не врятував Гілберт Блайт.

Як бачимо, Л.М. Монтгомері вміщує романтичний інтертекст у реальний побутовий контекст, який кардинально змінює романтичний сюжет. Енн була вимушена визнати, що романтичне сприйняття може призвести до реальної трагедії. І вона готова навіть відмовитися від свого романтичного сприйняття: “Today’s mistake is going to cure me of being too romantic. I have come to the conclusion that it is no use trying to be romantic in Avonlea” (Montgomery, 2008: 315). Однак Метью при тому зауважив: “Don’t give up all your romance, Anne,” he whispered shyly, “a little of it is a good thing – not too much, of course – but keep a little of it, Anne, keep a little of it” (Montgomery, 2008: 316).

У деяких випадках романтичний інтертекст позначений іменами персонажів, наприклад, Джеральдіна. Енн спочатку так себе називала. А Джеральдіна – це героїня романтичної поеми С.Т. Колріджа «Крістабель» (1797–1880). Ім’я Джеральдіни було пов’язано із таємницею, із її викраденням, ув’язненням та іншими пригодами. Можливо, ця романтична історія дала привід творчій уяві Енн нібито «переграти», «переінакшити» власну життєву біографію. Інколи вона уявляє себе зачарованою принцесою, яку закрили в замку, і її хоче врятувати благородний лицар на темному коні. Але згодом, як відомо, Енн відмов-

ляється від імені Джеральдіни. Чому? Можливо, через те, що в характері Джеральдіни в поемі С.Т. Колріджа є деякі темні сторони, а це не відповідало світлим настроям Енн.

Згодом Енн змінила ім'я Джеральдіни на Корделію Фітцджеральд. Ім'я Корделія містить алюзію на легенду про короля Ліра, що стала основою трагедії В. Шекспіра «Король Лір». Корделією звали його третю доньку, від якої Лір відмовився. Але саме вона найбільше любила короля Ліра і допомогла йому в тяжкий час. Історія Корделії ніби накладається на історію Енн, яка спочатку була «чужою» для Метью і Марілли, але потім вони зрозуміли, яка любов зосереджена в цій дівчинці і як ця любов їм обом потрібна.

До речі, для Енн літературний інтертекст є абсолютно «своїм», «рідним», вона сприймає імена цих героїнь у тілесному втіленні. Уявляє навіть їхній одяг, волосся, колір очей. “Cordelia was a regal brunette with a coronet of midnight hair and duskly flashing eyes. Geraldine was a queenly blonde with hair like spun gold and velvety purple eyes” (Montgomery, 2008: 288).

Алюзії на інші твори романтичної літератури містять образи темного ставка, стежки закоханих, лісу з привидами, дами в білому, фіалкової галявини тощо. Енн дає їм відповідні романтичні назви.

Романтичне світосприйняття дівчинки підкреслює її колористична гама. Навіть Марілла усвідомила, що романтично налаштованій Енн потрібен відповідний одяг і пошила їй сукню кольору морської хвилі, пальто синього кольору і купила блакитний капелюшок. Коли Енн вирушила до Шарлоттауна в цьому вбранні, авторка зауважила, що дорога піднімалася до вершини пагорба, звідки було видно поля і блакитне небо. Тобто Енн у своєму блакитному вбранні вписана в простір природи, є його органічною частиною, що цілком відповідало засадам романтизму.

Міфологічний інтертекст у романі «Енн із Зелених Дахів» виявляється переважно через згадування образів античних міфів і міфів народів Європи. Одним із усталених образів у творі є образ квітки нарциса, що походить із відомого міфу про юнака Нарциса, який любив свою вроду і милувався своїм зображенням у воді. Як відомо, Нарцис помер, покараний за власну пиху, а на його могилі виростили квіти – нарциси. Отже, квітка нарцис є міфологічним образом, який символізує красу, причому холодну красу (адже Нарцис унікав кохання).

Енн у романі Л.М. Монтгомері переймається питаннями краси. На початку твору, повернув-

шись із саду з букетом білих нарцисів, вона вступає в діалог із Маріллою про красу і марнославіство. Це є алюзією на міф про Нарциса.

“You shouldn’t think so much about your looks, Anne. I’m afraid you are a very vain little girl.”

“How can I be vain when I know I’m homely?” protested Anne. “I love pretty things; and I hate to look in the glass and see something that isn’t pretty. It makes me feel so sorrowful – just as I feel when I look at any ugly thing. I pity it because it isn’t beautiful.”

“Handsome is as handsome does,” quoted Marilla.

“I’ve had that said to me before, but I have my doubts about it,” remarked skeptical Anne, sniffing at her narcissi. “Oh, aren’t these flowers sweet!” (Montgomery, 2008: 104).

У данному епізоді міфологічний інтертекст (міф про нарциса) нашаровується на літературний інтертекст («Гидке каченя» Г.К. Андерсена), посилюючи проблему краси в романі. До речі, Л.М. Монтгомері часто використовує прийом відображеного портрету Енн – у дзеркалі, воді, дверцятах шафи тощо.

У фіналі твору квіти нарцисів знов з’являються у творі. Вони увиразнюють мотив холодної смерті. І знов міфологічний інтертекст поєднаний із літературним інтертекстом («Снігова Королева» Г.К. Андерсена). Ми пам’ятаємо, як Енн насолоджувалася красою ночі й ароматом вишні – Снігової Королеви напередодні смерті Метью. Але наступний день приніс їй велике горе: “Matthew – Matthew – what is the matter? Matthew, are you sick?” It was Marilla who spoke, alarm in every jerky word. Anne came through the hall, her hands full of white narcissus, – it was long before Anne could love the sight or odor of white narcissus again” (Montgomery, 2008: 406).

Чимало елементів міфів, які є в романі, пов’язані з образами природи. Ці міфологічні елементи акцентують любов Енн до природи, а також романтичний контекст, що супроводжує її образ. Поруч із нею з’являється подруга Діана, а це ім’я в античній міфології означає римську богиню, покровительку рослинності. Енн і Діана називають струмок Джерелом Дріади, а дріади в античній міфології – це німфи, покровительки дерев, вони прихильні до людей, які саджають і плекають дерева. “We have agreed to call the spring down by the log bridge the Dryad’s Bubble. Isn’t that a perfectly elegant name? I read a story once about a spring called that. A dryad is sort of a grown-up fairy, I think” (Montgomery, 2008: 121–122).

В образ самої Енн покладено міфологему дерева, в якому поєднано античний, біблійний і

літературний (романтичний) інтертекст. У Нагорній проповіді Ісуса Христа йдеться про дерево хороше і погане. Це біблійна алюзія на життя людини, яке має бути сповнене смислу, добрих справ, тобто приносити корисні плоди. «Так ото родить добрі плоди кожне дерево добре, а дерево зле плоди родить лихі. Не може родити добре дерево плоду лихого, ані дерево зле плодів добрих родити. Усяке ж дерево, що доброго плоду не родить, – зрубється та й в огонь укидається. Ото ж бо, – по їхніх плодах ви пізнаєте їх!» (Єв. від Мат. 7: 17–20).

Енн у романі Л.М. Монтгомері дуже любить дерева і сама певною мірою усвідомлює себе деревом, яке росте й розвивається, але залишається незмінним у своїй сутності – це «добре дерево», що приносить добрі плоди. Адже люди довкола Енн сповнюються любов'ю, вона допомагає тим, хто поруч із нею, тобто несе Божу любов у конкретних справах. “I’m not a bit changed – not really. I’m only just pruned down and branched out. The real me – back here – is just the same. It won’t make a bit of difference where I go or how much I change outwardly; at heart I shall always be your little Anne, who will love you and Matthew and dear Green Gables more and better every day of her life” (Montgomery, 2008: 383).

Алюзія на античний сюжет про Данаю і Зевса, який прийшов до неї у вигляді золотого дощу або сонячного проміння, виявляється в розмові Енн і Діани напередодні виступу Енн із декламацією. “I’m so glad my window looks east into the sun rising,” said Anne, going over to Diana. “It’s so splendid to see the morning coming up over those long hills and glowing through those sharp fir tops. It’s new every morning, and I feel as if I washed my very soul in that bath of earliest sunshine” (Montgomery, 2008: 372).

В античності Данаю сприймали як символ цнотливості, а в середні віки – як предтечу Благовіщення й Богородиці. Враховуючи те, що після цього діалогу йдеться про те, як Енн збирається читати «Клятву Діви», то можна зробити висновок про нашарування античного і біблійного інтертекстів.

На різдвяному концерті Енн повинна була грати роль фрейліни Королеви фей у вінку із білих троянд. Тобто Енн повинна була постати в ролі феї. Фея у народів Європи (кельтських, германських, британських) – міфічна істота, що веде прихований спосіб життя, але при тому своїми чарами впливає на життя людей. Характерна риса феї – зовнішня привабливість і моральні чесноти, що поетизували митці доби романтизму і вікторіанської епохи. Королева фей (Fairly Queen) – героїня

ірландського і британського фольклору, містична королева. У літературі її образ знайшов відображення у творах В. Шекспіра («Сон літньої ночі»), Е. Спенсера («Королева фей») та ін.

У процесі розвитку сюжету роману Л.М. Монтгомері Енн поступово перетворюється із незграбною дитиною на прекрасну дівчину. Але її краса не лише зовнішня, а передовсім внутрішня, що йде від любові до всього світу. Як чарівна фея і водночас янгол, Енн приходиться на допомогу тим, хто цього потребує. Наприклад, вона врятувала сестричку Діани – Мінні Мей від смерті. Енн творить дива довкола, бо вона змінює людей і світ своєю любов’ю і творчою уявою.

Висновки. Отже, в процесі проведеного дослідження ми дійшли таких висновків. У романі «Енн із Зелених Дахів» Л.М. Монтгомері відлунюють не лише захоплення й факти біографії самої письменниці, а й ідеї, образи, мотиви, елементи сюжетів інших текстів, які відіграють провідну роль у формуванні структури романного жанру в творчості Л.М. Монтгомері. Завдяки інтертекстуальності смисли роману «Енн із Зелених Дахів» розгортаються в різних напрямках і площинах, а сам романний жанр стає гнучким і динамічним, діалогічним і навіть полемічним, утворюючи широке поле для можливих трактувань та інтерпретацій. У цьому полягає безперечне досягнення Л.М. Монтгомері в жанрі роману, який вона зробила напрочуд відкритим саме за рахунок інтертекстуальності.

За першоджерелами «чужих» текстів у романі «Енн із Зелених Дахів» можна виділити біблійний, мистецький, легендарний, міфологічний, історичний інтертексти, в середині яких простежуються більш конкретні різновиди. З точки зору художнього втілення того чи іншого тексту в романі Л.М. Монтгомері можна виділити такі види інтертексту, як експліцитні (тобто такі, що безпосередньо виявляються в романі мисткині через повні або неповні цитати, прямі найменування людей, явищ, подій, творів та ін.), та імпліцитні (алюзії (як натяки на певні факти, обставини, твори тощо) та ремінісценції (неявні цитати, без вказівки на цитатність, що органічно вплетені в романні наративи)). Стиль Л.М. Монтгомері відзначається використанням різноманітних форм інтертексту не ізольовано одне від одного, а в поєднанні та взаємодії.

Деякі різновиди інтертексту (наприклад, біблійний і літературний, літературний і міфологічний тощо) в романі «Енн із Зелених Дахів» можуть нашаровуватися одне на одне, що призводить до утворення цілого пучка, букету смислів.

Окремі різновиди інтертексту (наприклад, янгольський, гріховний, Діви Марії та ін.) є домінуючими в романі «Енн із Зелених Дахів», вони постають у сильній позиції, беручи участь у формуванні художніх образів, сюжету тощо. Такі домінуючі форми інтертексту виявляються протягом усього роману й ніби притягують до себе інші засоби виразності. А деякі інтертекстуальні форми є не основними, периферійними (наприклад, імена літературних героїнь, які привласнює собі Енн, та ін.), але виконують важливу роль смислових конотацій, увиразнення тих чи інших аспектів і додають особливих нюансів до палітри роману.

Зауважимо, що форми інтертексту в романі Л.М. Монтгомері неможливо розглядати поза

контекстом. Адже саме контекст впливає на утворення нового змісту «чужого» тексту, вміщеного в межі іншого тексту. Завдяки контексту «чуже» слово може або посилюватися в певному смислі, або видозмінюватися й звучати інакше, не так, як у першоджерелі.

Ще важливо враховувати динаміку форм інтертексту у творчості Л.М. Монтгомері. Адже нерідко буває так, що певний інтертекст спочатку має одне значення і в ньому втілено одні акценти, але протягом розвитку сюжету й динаміки художніх образів цей інтертекст набуває інших смислів, розширює або звужує попереднє значення, додає тих чи інших відтінків до романних ситуацій чи персонажів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Монтгомері Л.-М. Енн із Зелених Дахів / пер. з англ. А. Вовченко. Львів : Урбіно, 2020. 320 с.
2. Devereux, C. Introduction. *Anne of Green Gables*. Ontario : Broadview Press, 2004. P. 34–35.
3. Epperly, E.R. *The Fragrance of Sweet-Grass: L.M. Montgomery's Heroines and the Pursuit of Romance*. Toronto : University of Toronto Press, 2014. 275 p.
4. Klempa, M.-M. *Passionate Blood, Puritan Conscience: An Intertextual Study of the Private and Public Works of L.M. Montgomery*. A thesis ... for the Degree of Master of Arts. Montreal : Concordia University, 1998. 120 p.
5. Montgomery, L.M. *Akage no An [Anne of Green Gables]* / trans. by Yūko Matsumoto. Tokyo : Shūeisha, 2000. 555 p.
6. Montgomery, L.M. *Anne of Green Gables*. London : Puffin Books, 2008. 464 p.
7. Montgomery, L.M. *The Annotated Anne of Green Gables* / ed. by M.A. Doody, M.D. Jones, W.E. Barry. New York : Oxford University Press, 1997. 496 p.
8. Shakespeare, W. *Romeo and Juliet* / ed. by C. Watts. Kent : Wordsworth Editions, 2000. 160 p.
9. Wilmshurst, R. L.M. Montgomery's Use of Quotations and Allusions in The "Anne" Books. *Canadian Children's Literature*. 1989. № 56. P. 15–45.
10. Woster, E.S. *Intertextuality and Life Writing: The Reading Autobiography of L.M. Montgomery*. A Dissertation ... for the Degree of Doctor of Philosophy. Normal : Illinois State University, 2013. 164 p.
11. Yeast, D.E. *Negotiating and Articulating a Self: An Intertextual Reading of L.M. Montgomery's Public and Private Writings*. A thesis ... for the Degree of Master of Arts. Calgary : University of Calgary, 1993. 156 p.

REFERENCES

1. Monthomeri L.-M. (2020). *Enn iz Zelenykh Dakhiv*, [Anne of Green Gables] trans. A. Vovchenko. Urbino. [in Ukrainian].
2. Devereux, C. (2004). Introduction. In *Anne of Green Gables* (pp. 34–35). Broadview Press.
3. Epperly, E.R. (2014). *The Fragrance of Sweet-Grass: L.M. Montgomery's Heroines and the Pursuit of Romance*. University of Toronto Press.
4. Klempa, M.-M. (1998). *Passionate Blood, Puritan Conscience: An Intertextual Study of the Private and Public Works of L.M. Montgomery*. [Master's thesis, Concordia University].
5. Montgomery, L.M. (2000). *Akage no An [Anne of Green Gables]*, trans. Yūko Matsumoto. Shūeisha.
6. Montgomery, L.M. (2008). *Anne of Green Gables*. Puffin Books.
7. Montgomery, L.M., & Doody, M.A., Jones, M.D., Barry, W.E. (Eds). (1997). *The Annotated Anne of Green Gables*. Oxford University Press.
8. Shakespeare, W., & C. Watts (Ed.). (2000). *Romeo and Juliet*. Wordsworth Editions.
9. Wilmshurst, R. (1989). L.M. Montgomery's Use of Quotations and Allusions in The "Anne" Books. *Canadian Children's Literature*, 56, 15–45.
10. Woster, E.S. (2013). *Intertextuality and Life Writing: The Reading Autobiography of L.M. Montgomery*. [Doctoral dissertation, Illinois State University].
11. Yeast, D.E. (1993). *Negotiating and Articulating a Self: An Intertextual Reading of L.M. Montgomery's Public and Private Writings*. [Unpublished Master's thesis]. University of Calgary.